

блематици, одличном избору и широкој публици разумљивог језичког материјала ради упознавања таквих читалаца с методима и могућностима науке о језику на пољу предисториских испитивања. Тој намени одлично служи пишећ начин излагања и његово избегавање општих констатација, његово излагање помоћу примера и само на основу примера.

Ево још и наслова оних поглавља која чине систематски део: Die alteuropäische Hydronymie, Die alteur. Sprachengruppe, Das Italische und das Germanische, Italic, Germanisch und Keltisch, Das Italische und das Keltische, Das Illyrische, Das Illyrische und das Germanische, Das Verhältnis des Illyrischen zum Baltischen und Slavischen, Das Venetische, Das Germanische und das Keltische, Das Griechische und die Ägäis, Das übrige Südeuropa, Die Südbewegung der „alteuropäischen“ Sprachen.

М. Флашар, Београд,

И. М. ТРОНСКИЙ, *Очерки из историји латинског језика*, изд. Акад. наук СССР, М.—Л. 1953, 271, 8°.

Авторот на веќе познатата кај нас „Историја античке књижевности“ (преведена од М. Кравар, Загреб 1951 и од М. Марковиќ и Б. Стевановиќ, Белград 1952), академикот И. Тронски неодамна издаде една студија од историјата на латинскиот јазик под горниот наслов. И оваа книга, како и споменатиот учебник по литература, се одликува со длабоко познавање на материјалот којшто е изложен и протолкуван врз основа на историско-материјалистичкиот метод со вешто ползување на современата стручна литература и со заземање свој, оригинален став по третираните прашања.

Прво (гл. I, 3—24 с) го разгледува прашањето за *извориште* (писмените споменици, натписите и др), преку кои може да се следи развојот на лат. ј. Жали што од архајската епоха се запазени сосема малу текстови, зашто „од богатството и разнообразието на спомениците . . . зависи и можноста на научната разработка на прашањата од историјата на јазикот и до каква степен ќе се опфатат различните страни од неговиот развој“ (4 с.). Разгледувајќи ги причините за запазеноста на текстовите особено се задржува на нормализацијата од страна на покасните препишувачи и наводи доста примери од архајската литература, каде што се среќавале најмногу непознати зборови и необични за класично-лат. ј. конструкции. Затоа, како „предварителен услов на лингвистичката работа над античкиот текст“, авторот бара „критичен однос кон текстот, востановување степенот на неговата достоверност, врз основа на оценката на ракописното предание“ (22 с.).

Наспрема „стадијалната класификација на јазиците“ од Мар, Тр. во II гл. „индоевропскиот исход на лат. ј.“ (25—50 с.) го истакнува генетичкиот принцип меѓу и.-е. јазици и теоријата на миграциите. Приведувајќи со помошта на сравнително-историскиот метод докази за единството на граматичкиот состав, лексичкото единство, фонетската закономерност меѓу и.-е. јазици, како и за извесни разидувања, кои се продукт од покасниот внатрешен развој на јазиците, заклучува дека тука не се работи за случајни совпаденија, нити за паралелен независен развој, туку за исход од еден општ јазик-основа. При сè што лат. ј. загубил некои архаични црти, во извесен поглед (н. пр. медиопасивот на -r) авторот смета дека е поархаичен од грчкиот и индискиот.

На прашањето со која група и.-е. јазици стои лат. ј. во најтесна врска, Тр. ја излага со критички осврт итало-грчката теорија и ја отфрла како неоснована, но исто така смета дека не може да се одржи ни итало-келтската, зашто наоѓа извесни елементи (медиопас. на -r и конјунктивот на -ā) заеднички на лат. со тохарскиот и хетитскиот, кои се од крајниот исток. Се запира на италската група јазици, сред кои лат. ј. излегол како победник во многувековниот развој и

крстосување со нив. Наспроти мнението на некои италијански лингвисти (Devoto) дека вкрстувањето на јазиците води не само кон лексички позајмувања, туку и до длабоки промени во структурата на јазикот, Тр. тврди дека лат. ј. се развивал по своите внатрешни закони, а во допир со др. јазици само се обогател во речничкиот состав и само донекаде се изменил од фонетска страна.

Во III гл. ги излага, колку допушта материјалот, „јазиците на Италија“ (51—90 с.): венетскиот, месапскиот, сицилските, оскумбрските, етрурскиот и фалискскиот. Излагањето е концизно, илустрирано со запазените текстови од натписи, дадени паралелно и во лат. превод, и проследено со цитати на глоси и мненија од поедини антички автори за народите што ги говореле овие јазици.

Најмногу внимание и простор ѝ посветува на „долитераШурнаша латинишина“ — доисториските процеси на граматичкиот развој (91—179 с.). Најпрво ја излага во општи црти системата на лат. синтакса, фонетика и морфологија (91—113 с.), оградувајќи се предварително дека „има за цел да покаже само некои основни развојни линии“ (92). Го истакнува само земјоделско-сточарскиот карактер на лат. лексика, која покасно знатно се богати од една страна под влијание на етрурскиот, сабинскиот и грчкиот (дорски) јазик, а од друга, по својата система за образување зборови и форми: основа+суфикс, а не преку алтернација на коренскиот вокал како во повеќето и.-е. јазици. Во врска со лат. писмо одбележува дека етрурската азбука била адаптирана кон нуждите на лат. ј. со добар фонолошки усет, но го истакнува и недостигот што нема посебни знаци за должината на вокалите, та во разни епохи требало да ја бележат по различни начини (на пр. во III—II в. $\bar{t}$ со *ei*, во I в. со *iota longum* (i), а во почетокот на империјата со апекс ' или ' итн). Анализирајќи ги најстариите писмени споменици констатира дека во морфолошката система на лат. ј. не настанале, речиси, никакви промени во времето од VI—III в., додека фонетскиот stroj на јазикот претрпел сериозни промени. Затоа на крајот од оваа гл. (154 ss) повторно се враќа на фонетскиот развој, задржувајќи се главно на вокализмот којшто претрпел најмногу промени.

Во врска со апофонијата и синкопата Тр. опширно го расправа прашањето за лат. акцент. Тој ја отфрла како вештачка „динамичната теорија“, иако со неа лесно се објаснуваат патолошките појави во лат. вокализам. Наоѓа дека е неоснован и „компромисниот став“ на Нидерман, којшто допушта дека во класичната епоха имало музикален акцент, а во касната империја — повторно динамичен. Наспроти овие теории Тр. ја поддржа претпоставката на Meillet и Juret. Пред сè тој истакнува дека карактерот на лат. акцент не е смислоразделен, а словоразделен, т. е. го изделува почетокот и крајот од зборот. Неоспорно е дека почетниот слог играл важна улога (тоа се гледа од алитерацијата), но, се праша авторот, како бил истакнат првиот слог. Тука Тр. излага своја, не многу убедителна претпоставка дека првиот слог се изговарал јасно со повиден темпо, што довело до скратување на останатите слогови и редуцирање на вокалите, освен отворените кратки вокали на крајот од зборот кои се рашируваат — $i > e$ и по таков начин јасно се разграничуваат одделните зборови (179—170 с.).

Синкопата ја смета за „општо-италска појава“. Неа ја објаснува дека настанала не поради почетниот динамичен акцент, зашто појави на синкопа се среќаваат во продолжение на целата историја на јазикот, т. е. и тогаш кога престанало дејството на првиот слог, а поради ритмички причини да не се групираат повеќе кратки слогови. Бидејќи многу тешко и само деломично синкопата може да се подведе под фонетската закономерност, смета дека е таа спорадична појава во лат. ј., но проф. Дератани, во рецензијата на истава книга (ВДИ 1953, 3, стр. 98), оптимистички забележува дека со понатамош-

ните испитувања можат да се откријат закономерностите и на нејзиниот развој.

Необичен е редот на кој е изложен материјалот во IV глава: почнува со синтаксата, а завршува со фонетиката и прав е проф. Дератани (о. с.) кој наоѓа дека постројката на оваа глава е неиздржана, па предлага друг распоред: Распростирање на лат. ј. (поместено во VI гл.) писменост, лексика и, најпосле, морфологија и синтакса.

Врз основа на разнообразен изворен материјал, проследен со лична преценка во V гл. го објаснува *Постанокот на литературниот лат. ј.* (180—222): богатството и изборот на лексиката, установањето на лабатава архајска фонетика и нормализацијата на морфолошката и синтаксичната система. На крајот дава краток преглед на јазикот од Лукрециј, Салустиј, Цезар и Тибул.

Во VI гл. е изнесено „распростирањето на лат. ј. по територијата на Италија“ (223—249 с.). Во почетокот племенски јаз., распространет на мала територија во внатрешноста на многујазичната Италија, латинскиот и кога станал во III в. официјален јаз. на римската федерација не бил со сила наметнуван на соседите. Ползувањето со јазикот на господарската општина во робовласничкото друштво се сметало за привилегија која не се дава секому (ср. Лив. XL 42, 13). Затоа изумирањето на италските јазици со право се смета за резултат од стремежот на Италиците да се обединат и влезат во составот на римската држава (231 с.).

Врз основа на текстови од натписи го покажува брзото латинизирање на фалискискиот ј., којшто се говорел во близината на Лациум, наспрема побавното на пооддалечените јазици. По подробната анализа на помпејските натписи, каде што е одразен живиот говор на Италиците, Тр. заклучува дека латинскиот, судрувајќи се со местните јазици (оскиски) излегол победник, а станувајќи литературен на него сè помалку можеле да влијаат другите јазици. На крајот сосема убедително докажува, наспроти некои италијански дијалектолози, дека новите италијански дијалекти немаат врска со јазичните особености на долатинскиот период.

Во последната (VII гл.) е охарактеризиран „развојот на лат. ј. во периодот на раната империја“ (250—269 с.). Во епохата на империјата лат. ј. се шири далеку зад границите на Италија со организирана латинизација, особено преку школите. Во допир со локалните јазици латинската лексика знатно се богати со другојазични (келтски, иберски, герм. и др.) елементи, а настануваат и извесни дијалектни разлики (Hieron. Comm. epist. ad Galatos, II, 3). Врз основа на спомениците авторот покажува дека тие разлики во првите векови на империјата се незначителни. Литературниот лат. ј. како и грч. „атицизам“ од истото време се одликува со архаични тенденции и почива на принципот *auctoritas*, а не „*usus*“ како во класичната епоха. Говорниот лат. ј., наречен вулгарен не во денешна смисла, претрпел знатни лексички и фонетски, но незначителни флексивни промени. Врз основа на спомениците од тоа време тој го отфрла мнението на романистите кои го реконструираат предроманскиот латински од IV и V в. и го представуваат како многу оддалечен од класичниот и сосема близок до романските. Тр. тврди дека романските јазици не наследиле од говорниот лат. сè во готова форма, туку извесни елементи и во зародиш, и го потврдува ставот на марксистичко-ленинистичката наука дека „преодот од едно качество на јаз. кон друго качество не станува по пат на моментано уништување на старото . . . , а по пат на постепено и долго собирање на елементи од новото качество . . . по пат на постепено изумирање на елементите од старото качество“.

И покрај недостатоците што веќе ги истакна Дератани, како за распоредот на материјалот, јасноста на излагањето и др., овој труд на Тр. претставува знатен придонес за лингвистичката наука, а за класичарите една полезна книга.

П. Илиевски, Скопје.